

Inhoud

1. Rita Krammer, een meisje uit Groningen
2. Siny Menco, nog een meisje uit Groningen
3. Van crisis tot oorlog
4. De Jodenvervolging in Groningen
5. De Stolpersteine
6. Vragen

Rita Krammer, een meisje uit de Schilderswijk in Groningen

Het is zomer 1942. Het is oorlog, maar toch spelen de kinderen uit de Wassenberghstraat “gewoon” lekker buiten op straat. Ook Rita, een Joods meisje van zes jaar, met krullen en een grote strik in het haar. Dat hebben bijna alle meisjes, ook haar vriendinnetjes. Die vinden het niks bijzonders dat Rita Joods is, ze zien het alleen aan de ster op haar jas. Ze woont daar op nummer 53b met haar vader Jaap, haar moeder Regina en haar twee jaar jongere broertje. Eigenlijk heet hij Sandor, maar iedereen noemt hem “Broertje”.

Onverwacht wordt haar vader door de Duitsers weggehaald: hij moet gaan werken in een werkkamp bij Kloosterhaar in Overijssel, daar worden veel Joodse mannen heen gestuurd om op het land te werken. Rita en haar moeder en haar broertje blijven alleen achter in de Wassenberghstraat. Rita hoort nooit meer iets van haar vader.

Haar vader mag van de Duitsers geen brieven schrijven, daarom schrijft hij alles wat hem overkomt in een dagboek. En daarin schrijft hij ook “brieven” naar Rita, haar moeder en broertje. Maar die “brieven” komen natuurlijk nooit over.

In de nacht van 2 op 3 oktober 1942 bellen er politieagenten aan. Ze moeten mee en kunnen alleen het hoognodige meenemen. Het is gebeurd voordat ze erg in hebben. Er wordt een zegel op hun voordeur geplakt. Als teken dat uit dit huis de Joden zijn weggehaald.

Lesbrief Stolpersteine

Sandor Krammer

Regina Krammer-
Günsberger

Als de vriendinnetjes van Rita de volgende dag bij haar huis komen om te vragen of ze buiten komt spelen, zien ze het zegel op de deur geplakt. Ze hebben geen idee wat dat betekent en als ze aanbellen doet er niemand open. Ze weten niet dat Rita en haar moeder en broertje inmiddels naar Westerbork zijn gebracht, een plaatsje in het noorden van Drenthe.

Westerbork was een zogenaamd "doorgangskamp". Vanuit Westerbork zijn meer dan honderdduizend Nederlandse Joden weggevoerd naar concentratiekampen. Van hen hebben maar vijfduizend het overleefd. Ze werden als beesten vervoerd, op elkaar geperst in veewagens. Het enige wat ze meekregen was een vat water, een beetje brood en soms een pot die als wc moest dienen. Sommige mensen overleefden die reis niet, ze stierven aan uitputting, ondervoeding en ziekte voordat ze in het concentratiekamp aankwamen. De meeste Joden werden naar vernietigingskampen gestuurd, zoals Auschwitz en Sobibor in Polen. Vernietigingskampen waren speciaal gebouwd door de Duitse nazi's om grote groepen mensen te vermoorden in gaskamers.

Rita, haar moeder en broertje blijven drie weken in Westerbork. Daarna worden ze in de trein gezet naar Auschwitz. De reis duurt ongeveer drie dagen, drie verschrikkelijke dagen! Als ze eindelijk in Auschwitz aankomen worden ze nog dezelfde dag in de gaskamer vermoord.

En haar vader? Die vlucht uit het werkkamp in Kloosterhaar en duikt onder tot aan het einde van de oorlog in mei 1945. Als hij dan weer thuiskomt in Groningen hoort hij het verschrikkelijke nieuws dat Rita, haar moeder en haar broertje in Auschwitz om het leven zijn gebracht.

Siny Menco nu

Siny, zomaar een meisje uit de Schilderswijk in Groningen

Als de Duitsers in 1940 Nederland bezetten is Siny Menco 11 jaar. Ze woont met haar moeder en broer Manuel in de Taco Mesdagstraat 37. Een Joods gezin.

Siny is nog heel jong, 4 jaar, als haar vader in 1933 overlijdt. Zij speelt in haar jeugd met de kinderen uit de buurt. Thuis, maar ook buiten: op straat en in de brandgangen. Haar broer voetbalt graag op de zandvlakte aan de andere kant van het Reitdiep, waar nu de supermarkt staat.

Tot haar 12de jaar gaat ze naar de lagere school in de Muurstraat. In 1941 doet ze toelatingsexamen voor de meisjes hbs, een soort havo/vwo. En daar slaagt zij voor. Ook haar twee beste vriendinnen gaan naar deze school en ze heeft haar schoolboeken al met blauw papier gekaft. Maar ineens gaat dit niet door. Ze mag niet naar die school. De Duitse bezetters willen dat Joodse kinderen naar een Joodse school gaan. En daar is Siny heel teleurgesteld over.

De Duitsers nemen ook andere akelige maatregelen. Joden moeten hun fietsen inleveren. Ook mogen ze niet meer in de plantsoenen komen en ze moeten een ster dragen om herkenbaar te zijn. En Siny mag met haar vriendinnen alleen op straat omgaan. Ze mogen niet meer bij elkaar thuis komen. De moeder van Siny zegt: "Als het hierbij blijft, dan valt er nog mee te leven". Maar helaas is dat niet zo. In september en oktober 1942 komen de grote razzia's. Dit betekent, dat de Joden worden opgeroepen of van huis opgehaald en naar een kamp in Westerbork gestuurd.

Het gezin Menco hoeft eerst nog niet naar Westerbork, omdat Siny's moeder in het Joodse bejaardenhuis werkt. Siny helpt mee om pakketten te maken voor de mensen die op transport naar de werkkampen in het oosten gaan. Samen met Manuel brengt zij de pakketten naar het Rabbinaat bij de synagoge. Ze hebben in die tijd geen idee dat deze mensen naar vernietigingskampen gaan. Maar Siny's moeder voelt, dat het beter is om niet naar Westerbork te gaan.

Zij besluit om met haar kinderen onder te duiken. Ze heeft dat goed voorbereid. Een goede kennis van haar, een politieman, meneer Veringa, waarschuwt haar, dat ze op de lijst staan om opgehaald te worden. Toen zijn ze onmiddellijk ondergedoken. Siny neemt haar schoolboeken mee. Ze heeft lange tijd alleen ondergedoken gezeten bij de familie Wisman aan het Hoendiep. Er is geen adres waar ze met het hele gezin terecht kunnen.

Lesbrief Stolpersteine

Ook is ze nog een tijd bij twee onderwijzeressen aan de Hofstede de Grootkade 1A geweest. Daar ziet ze op een dag vanaf haar onderduikkamertje haar vriendinnen over de brug naar het Noorderplantsoen fietsen.

In april 1945 wordt Groningen bevrijd en na ruim twee jaar ziet Siny haar moeder en broer terug. Ze is natuurlijk heel gelukkig, maar ook erg verdrietig, omdat zoveel Joodse familie, vrienden en vriendinnen er niet meer zijn.

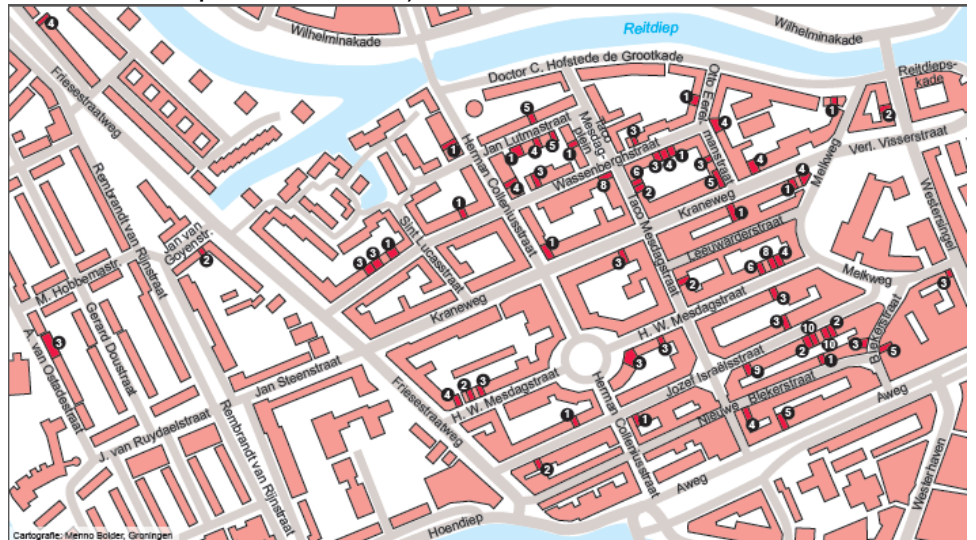
Siny gaat weer naar school. Wel met achterstand natuurlijk. Maar ze heeft de middelbare school afgemaakt.

Siny is nu 87 jaar.

Groningen na de bevrijding

Onderstaande kaart geeft een overzicht van **alle adressen in de Schilderswijk** waar in totaal ca. 200 Joodse wijkgenoten zijn opgepakt, en vervolgens vermoord in Duitse vernietigingskampen. Ze woonden op 61 adressen (bron: Digitaal Monument Joodse Gemeenschap in Nederland).

Het jodendom

De Joden zijn een volk dat meer dan vijfduizend jaar geleden is ontstaan in het Midden-Oosten. Veel Joodse mensen belijden de joodse religie, maar lang niet allemaal.

Je kunt dus Joods zijn en tegelijk niet-gelovig. Voor de Duitsers maakte dat geen verschil: in de oorlog werd op den duur iedereen met drie of vier Joodse grootouders opgepakt en naar een vernietigingskamp gestuurd.

Net als christenen en moslims geloven religieuze joden in één god. De joodse religie is al veel ouder dan het christendom en de islam. De heilige boeken: de Tenach, de Bijbel (het oude testament) en de Koran lijken veel op elkaar, sommige delen zijn zelfs bijna letterlijk hetzelfde.

Jezus was een Jood. Moslims beschouwen hem als een belangrijke profeet (Isa), alleen geloven zij niet dat hij een zoon van God was. Ook de Joden geloven dat niet. De Christenen geloven wel dat Jezus de zoon van God is.

Van crisis tot oorlog

In de jaren voor de Tweede Wereldoorlog was er een economische crisis in Amerika en Europa. Veel bedrijven moesten sluiten en armoede was het gevolg. Er was veel onrust, vooral in Duitsland. Verschillende groepen vochten hun ruzies op straat uit.

Veel Duitsers zagen Adolf Hitler en zijn Nationaalsocialistische Duitse Arbeiderspartij (NSDAP) als een redder uit de ellende van werkloosheid, armoede en onrust. De NSDAP werd een grote partij. In 1933 werd Hitler Rijkskanselier van Duitsland. In het begin van zijn regering bewonderden veel mensen de manier waarop hij de problemen aanpakte. De rust op straat keerde terug. Grote projecten zorgden ervoor dat de werkloosheid afnam.

Maar er was ook een keerzijde. De Duitse nationaalsocialisten of nazi's dachten dat er betere en mindere soorten mensen bestonden. De zogenaamd minderwaardige mensen moesten worden 'vernietigd'. Hieronder vielen de Joden, maar ook de Roma en Sinti ('zigeuners'), homoseksuelen, politiek andersdenkenden, vrijmetselaars en gehandicapten. Hitler werd een dictator.

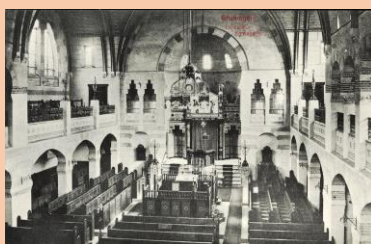
Er kwamen steeds meer wetten die het leven voor Joodse mensen moeilijker maakten. Zo mochten de kinderen alleen nog maar les hebben van Joodse leraren, mochten Joodse dokters alleen nog maar Joodse mensen behandelen, mochten Joden in parken en plantsoenen alleen nog maar op speciale banken zitten.

In november 1938 organiseerden de nazi's grote rellen tegen de Joden. Overal in Duitsland werden Joodse mensen aangevallen, 267 synagogen (Joodse kerken) werden in brand gestoken en 7500 winkels en bedrijven van Joden vernield. Ook Joodse huizen, scholen, begraafplaatsen en ziekenhuizen moesten het ontgelden. Het werd de brandweer verboden om de branden te blussen. Joodse mensen werden mishandeld, opgepakt en vermoord.

De nacht waarin deze brandstichtingen en mishandelingen plaatsvonden (van 9 op 10 november 1938) noemen we de Kristallnacht, wegens het vele glas van kapotte ruiten van synagogen, winkels en woonhuizen. Deze nacht was het begin van de grote Jodenvervolging, die ook wel de Holocaust of de Shoah genoemd wordt. Veel Joodse mensen probeerden uit Duitsland te vluchten. Helaas waren niet veel landen bereid de vluchtelingen toe te laten. Ook Nederland nam maar weinig vluchtelingen op. En het zou allemaal nog veel erger worden.

De synagoge

Interieur van de synagoge

De geschiedenis van de Joden in Groningen voor de oorlog

Al heel lang wonen er Joden in Groningen. In 1756 bouwen ze in de Folklingestraat hun kerk, de synagoge. Veel Joden wonen in deze straat of in de directe omgeving ervan. Vaak in grote armoede. Het is de buurt van de kleine Joodse kooplieden, die met hun handkarren en handelswaar de straat opgaan. Ook hebben ze in deze buurt kleine winkeltjes, vooral in de Folklingestraat en aan het Zuiderdiep. In de kleine tussenstraatjes wonen veel arme Joden in eenkamerwoningen.

Eind 19de eeuw lukt het ze steeds meer om werk te krijgen met een hoger inkomen.

De industrie komt op en ook zij profiteren hiervan.

Zo komen er confectiebedrijven, een verffabriek, een puddingfabriek met Joodse eigenaren.

In deze bedrijven werken veel mensen, Joden en niet-Joden. Met een zodanig loon, dat het leven voor iedereen er een stuk beter van wordt.

Steeds meer Joden trekken weg uit de Folklingestraatbuurt en gaan wonen in de nieuwe wijken, bijvoorbeeld de Schilderswijk.

Jodenvervolgung in Groningen

Als op 10 mei 1940 de Duitsers Nederland binnenvallen wonen er ruim 200 Joden in de Schilderswijk. Ook Joodse vluchtelingen uit Duitsland. Zij komen eind jaren 30 naar Nederland. Ze worden in Duitsland gediscrimineerd en vervolgd. In Nederland hopen ze een veiliger bestaan te hebben. De bezetting maakt aan die hoop een einde.

De Duitse bezetters in de stad Groningen maken in februari 1941 een lijst, waarop 3187 namen van mensen voorkomen, die één of meer Joodse grootouders hebben.

De Duitsers weten zo precies waar de Joodse inwoners van Groningen wonen.

Daarna volgen er maatregelen tegen de Joden.

Er komen op veel plekken bordjes waar op staat: "Verboden voor Joden".

Joden mogen geen studie meer aan de universiteit volgen.

Joden mogen alleen maar inkopen doen bij Joodse winkels.

Joden moeten een gele ster met het woord 'Jood' op hun kleren dragen, zodat iedereen kan dan zien wie Jood is.

Zo'n 600 Joodse mannen uit Groningen tussen 16 en 55 jaar moeten naar werkkampen.

Het leven wordt voor de Joodse bevolking steeds onzekerder en slechter.

Concentratiekamp
Auschwitz

De 102 000 stenen in het
Herinneringscentrum
Kamp Westerbork

En dan komt in oktober het bevel, dat alle vrouwen en kinderen van wie de mannen en vaders in een werkkamp zitten naar het station moeten komen. Ze worden naar een kamp in Westerbork gebracht. Opgehaald en begeleid door agenten uit Groningen.

Alles wat ze bezitten raken ze kwijt: hun huis, meubels, persoonlijke dingen.

En er volgen meer van deze transporten. Tot er bijna geen Joden in Groningen meer zijn. Alleen de ondergedoken Joden zijn er nog. Maar dat zijn er niet veel. Veel mensen zijn bang om hen in huis te nemen, want de mensen die dit doen worden ook opgepakt en weggevoerd.

De mensen die hen wel helpen zijn dus heel moedig.

Het kamp in Westerbork is een doorgangskamp. Hiervandaan zijn meer dan honderdduizend Nederlandse Joden naar de concentratiekampen vervoerd.

De Duitsers zeggen tegen de kampbewoners, dat ze naar werkkampen in het oosten gaan.

Maar dat is niet zo. Het zijn vernietigingskampen, zoals in Auschwitz en Sobibor.

De reis daar naar toe duurt drie dagen en vaak zitten ze met heel veel mensen opeengepakt in veewagons.

Bij aankomst worden de meeste mensen onmiddellijk omgebracht. Ze worden vergast.

De bevrijding

Op 16 april 1945 wordt Groningen door de Canadezen bevrijd en is er overal in de stad feest.

Maar voor veel mensen is er verdriet, omdat familieleden of vrienden zijn overleden door oorlogsgeweld.

Voor de joodse gemeenschap is het verdriet heel groot.

“De oorlog betekende vrijwel het einde van joods leven in de stad Groningen. Van de ruim 2800 joden die er in 1941 nog woonden, overleefden slechts enkele honderden de oorlog.”¹

Een Stolperstein

Gunter Demnig

Stolpersteine

Wat zijn stolpersteine?

Stolpersteine zijn kleine steentjes die in het trottoir worden geplaatst voor woonhuizen van waaruit Joodse bewoners zijn weggevoerd. Deze steentjes zijn een herinnering (en eerbetoon) aan al die mensen die niet meer terugkwamen. Niet alleen voor Joodse bewoners, maar ook voor andere oorlogsslachtoffers, zoals bijvoorbeeld verzetsstrijders.

Stolperstein betekent 'struikelsteen'. Een steen die ervoor zorgt dat je even stilstaat bij wat zo'n zeventig jaar geleden in onze wijk is gebeurd.

Hoe ziet een stolperstein eruit?

Een stolperstein is een betonnen klinker waarop een messingplaatje van 10 x 10 centimeter is aangebracht. Op dit plaatje staan geboorte- en overlijdensgegevens. De steen wordt geplaatst voor het laatste woonhuis van het slachtoffer.

Gunter Demnig

Het stolpersteineproject is bedacht door de Duitse kunstenaar Gunter Demnig. De eerste steentjes legde hij in 1999 in Berlijn in Duitsland. Nu zijn er al zo'n 40.000 gedenksteentjes geplaatst in meer dan 600 steden van Europa.

Stolpersteine in de Schilderswijk

De Stichting Stolpersteine Schilderswijk Groningen doet ook mee aan dit project van Gunter Demnig. We gaan voor ongeveer 200 weggevoerde en vermoorde Joodse wijkbewoners een Stolperstein plaatsen. Dit gaat ook gebeuren voor omgekomen verzetsstrijders. Najaar 2016 worden er 20 stolpersteine in de Wassenberghstraat gelegd en in 2017 nog eens 15.

Als je meer wilt weten over het stolpersteineproject in de Schilderswijk kun je terecht op de website

www.stolpersteineschilderswijkgroningen.nl

Daar kun je ook lezen voor wie er stolpersteine worden geplaatst en waar deze mensen hebben gewoond.

De Lesbrief Stolpersteine
Schilderswijk Groningen
is een uitgave van de
Stichting Stolpersteine
Schilderswijk Groningen,
2015

Website:

www.stolpersteineschilderswijkgroningen.nl

Vragen

1. *De moord op zoveel Joodse mensen was een vreselijk gevolg van racisme en discriminatie. Racisme en discriminatie bestaan nog steeds. Weet jij daar voorbeelden van?*
2. *Wat vind je ervan, dat wij in Nederland op 4 mei de mensen herdenken, die in oorlogssituaties zijn omgekomen?*
3. *Wat zou jij er van vinden, als een groep op school zo maar de schuld krijgt van alle dingen die fout gaan? Wat zou jij dan doen?*
4. *Wat kunnen wij van het verhaal van Rita Krammer en Siny Menco leren?*
5. *Wat kunnen we op school doen tegen racisme en discriminatie?*

Woordenlijst:

Synagoge: Dit is in het Jodendom een gebeds- en gemeenschapshuis, waar godsdienstige bijeenkomsten plaatsvinden. Een synagoge wordt ook wel sjoel genoemd.

Rabbijn of rabbi: is een Joodse geleerde die veel weet van de Joodse wet. Letterlijk betekent het leraar.

Rabbinaat: kantoor waar de rabbijn werkt.

Geraadpleegde bronnen:

¹ Joodse stadgers, de Joodse gemeenschap in de stad Groningen 1796 – 1945 door Stefan van der Poel

Lesbrief Jodenvervolging van de Werkgroep Stolpersteine Tiel, 2010

Lesbrief Jodenvervolging van de Werkgroep Stolpersteine Holten , 2012

Groningen in de Tweede Wereldoorlog door Beno Hofman